

Gerard Termorshuizen

Realisten en reactionairen. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse pers 1905-1942
Amsterdam/Leiden (Nijgh & Van Ditmar/
KITLV Uitgeverij) 2011, 1140 p., € 49.95; ISBN
978 903 889 287

Tien jaar na zijn *Journalisten en heethoofden*, dat de jaren 1744-1905 bestrijkt, publiceert Gerard Termorshuizen het vervolgdeel, *Realisten en reactionairen*. Wederom een imposant monnikenwerk met een schat aan gegevens uit honderdduizenden krantenpagina's en tal van andere bronnen. De opzet is gelijk aan het vorige deel. Eerst een uitvoerig algemeen overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in die periode. Dan de beschrijving van de kranten, regionaal, en daarbinnen per stad, krant en de opeenvolgende (hoofd)redacteurs, ingedeeld in West-, Midden- en Oost-Java en de Buitengewesten. Tot slot gedetailleerde bibliografische profielen, samengesteld door Anneke Scholte, en handzame bijlagen en registers. Nieuw in dit deel zijn een hoofdstuk over publiekstijdschriften en 33 biografische schetsen.

Die opzet staat eigenlijk een beetje haaks op de titel, die indiceert dat niet de kranten maar de journalisten de hoofdrolspelers zijn. Het aantrekkelijke is echter dat zij nu telkens worden gepresenteerd in de context van hun krant(en), voorgangers en opvolgers. Een per-

soonsgerichte benadering zou al snel een dor biografisch woordenboek kunnen worden. De titel vormt een mooie maar ietwat simplificerende alliteratie. 'Reactionairen' staat hier voor elke journalist die, in vele gradaties, stond voor strijd tegen de ethische politiek, voor de verdediging van Nederlandse belangen, met weinig of geen begrip voor of zelfs uitgesproken aversie tegen de inheemse bevolking en soms zelfs uitgesproken sympathie voor de NSB. De 'realisten' waren degenen die, ook in gradaties, de ethische politiek steunden, opkwamen voor de inheemse bevolking en begrepen dat het perspectief op termijn zelfbestuur zou (moeten) zijn.

Het algemeen overzicht spitst zich voor zeventig procent toe op de politieke ontwikkelingen opgedeeld in drie fasen: 1905-1921: Van ethisch beleid naar Indonesisch zelfbestuur; 1921-1931: Non-coöperatie en confrontatie, en 1931-1942: Verrechtsing en repressie. Zicht op die ontwikkelingen is onmisbaar voor een juiste duiding van de rol en positie van de kranten in die periode, maar het is wel een kluif van een paar honderd bladzijden. De lezer die daarvoor niet het geduld heeft kan desgewenst gelijk doorsteken naar de hoofdrolspelers. Hij vindt ze in de biografische schetsen achterin: de reactionairen Besnard, Van Geuns, De Keizer, Klooster, Ritman, Wormser, Wybrands en Zentgraaff en de realisten Belonje, Douwes Dekker, Koch, De Later, Lievegoed, Schaap, Stokvis en Zaalberg. Via de personenindex komt de lezer dan snel op de juiste plekken in de tekst.

In de beschrijvende hoofdstukken komen weliswaar circa 120 titels aan snee, maar daarvan waren de meeste heel klein en/of bestonden zeer kortstondig en deze titels krijgen dan ook maar enkele regels toebedeeld. Ongeveer tachtig procent verscheen op Java, waarvan ruim de helft in Batavia. Van duurzame betekenis en invloed waren per saldo slechts een stuk of tien grote(re) nieuwsbladen. Deze zijn de door de auteur aangeduid als de 'oudjes': in Batavia de *Java-Bode*, het *Bataviasch Nieuwsblad* en het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*; in Bandung (*Algemeen Dagblad*) *De Pre-*

angerbode, in Semarang *De Locomotief* en in Soerabaia het *Soerabaiasch Handelsblad* en de *Nieuwe Soerabaia Courant*. Blijvertjes waren voorts in Medan de *Deli Courant* en de *Sumatra Post* en jonger, maar veelgelezen *De Indische Courant* (Soerabaia). In 1905 waren er ongeveer 20 nieuwsbladen op 80.000 Europeanen; in 1942 ook (met totale oplage van circa 80.000; gemiddeld circa 4000) op 300.000 Europeanen.

Anders dan vele richtingsbladen in Nederland had de Indische pers zelden structurele banden met instituties: de hoofdredacteur wás de krant. Enerzijds waren er dagbladen die hun hele bestaan ongeveer dezelfde koers volgden, zoals de *Deli Courant*, de *Sumatra Post* en de *Indische Courant*. Andere steunden aanvankelijk vele jaren de ethische politiek om vervolgens, welhaast van de ene dag op de andere, onder een nieuwe hoofdredacteur een geheel tegenovergestelde koers te volgen, zoals onder meer *De Locomotief* in 1925 en de *Java-Bode* in 1927. Los van de verrechtsing van de politieke standpunten veranderde er inhoudelijk ook op andere fronten een en ander. De door lezers zo geapprecieerde tropenstijl erodeerde en was eind jaren twintig zo goed als uit de kolommen verdwenen. Ook de functie als uitlaatklep van de publieke opinie nam in belang af omdat er inmiddels ook andere kanalen ter beschikking waren gekomen: de Volksraad, 23 stadsgemeenten met een gemeenteraad, vakbonden, pressiegroepen en politieke partijen. Daarentegen nam het amuserende karakter juist een grotere vlucht en kreeg meer en meer gestalte in wekelijkse bijlagen over diverse onderwerpen. Het vanouds zo druk beoefende genre van de personaliteiten – het met naam en toenaam heftig op de man spelen – lijkt te intensiveren en zich nu vooral te richten op journalisten van de tegenpartij en op Indonesische journalisten. Menige ‘rotte vis’ passeert de revue, met Wybrands – de ‘stilistisch begaafde straatvechter’ en ‘revolverjournalist’ – als de felste koploper, die zich ook laatdunkend uitliet over zijn Joodse collega’s (o.m. Schaap, Stokvis, Mechanicus en De Vries), die in Indië vrij sterk vertegenwoordigd waren.

Termorshuizen besluit zijn boek met een kort ‘Grafchrift – De Indische pers, een laatste stuiptrekking (1945-1957)’. Dat lijkt een aanloopje naar een deel 3, maar dat laat hij na meer dan 20 jaar zwoegen op de delen 1 en 2 graag aan een ander over, zo heb ik begrepen.

Bij al het vele moois dat dit boek biedt, blijft er altijd wel een wensje over. Op zeker vijftien plaatsen krijgt de lezer terloops een glimpje van de Vaderlandse Club te zien, zonder er het fijne van te vernemen. Dat intrigeert mij en ik had er graag meer over gelezen, temeer daar Zentgraaff – ‘de maarschalk van het blanke front’ –, de reactionaire hoofdredacteur van onder meer het *Soerabaiasch Handelsblad* en de *Java-Bode*, in 1929 er de belangrijkste initiatiefnemer van was en veel van zijn collega’s lid of sympathisant waren. Als het tot een (herziene) herdruk komt, zou de auteur de lezers een dienst bewijzen met een paragraaf in het algemeen overzicht over deze tegen de NSB aan hangende politieke partij, die in de beginjaren 9000 leden telde.

(Deze recensie is gebaseerd op het manuscript. Het boek kan op onderdelen afwijken.)

René Vos